УДК 82. 091

Ващенко Ю. А.,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ФРАНЦУЗЬКИЙ “РЕГІОНАЛЬНИЙ” РОМАН І УКРАЇНСЬКА “ХИМЕРНА” ПРОЗА: ТИПОЛОГІЧНІ ЖАНРОВІ РИСИ

Зіставлено специфіку жанру французького “регіонального” роману і української “химерної” прози. Встановлено особливості проблематики й поетики, детерміновані дискурсом “обласницького” роману; визначено архетипні чинники типологічних жанрових сходжень.

Ключові слова: *“регіональний роман”, “химерна проза”, жанровий зміст, жанрова поетика, типологічні сходження.*

Сопоставлена жанровая специфика французского “регионального” романа и украинской “химерной” прозы. Выявлены особенности проблематики и поэтики, детерминированные дискурсом “областнического” романа; установлены архетипные факторы типологического жанрового сходства.

Ключевые слова*: “региональный” роман, “химерная” проза, жанровое содержание, жанровая поэтика, типологическое сходство.*

The article is devoted to the comparison of the specifics of the genre of French “regional” novel and Ukrainian “chimerical” prose. Particular issues of the content and poetics that are determined by the discourse of “regional” novel are identified; the archetypal factors of typological similarity are determined.

Key words: *“regional” novel, “chimerical” prose, genre content, genre poetics, typological similarities.*

Серед актуальних завдань сучасної компаративістики – **“**вивчення української літератури в системі/системах міжнаціональних літературних зносин. Ідеться вже не про впливи з того чи того боку, а про розвиток у силовому полі регіонального чи європейського літературного процесу, який має в основі спільні естетико-художні моделі й архетипні структури, <...>. ” [5, с. 20]. **Мета** нашої розвідки – виявити типологічні жанрові риси французького “регіонального” роману й української “химерної” прози на основі компаративного аналізу цих жанрових утворень.

Огляд літературно-критичних робіт, присвячених французькій “регіональній” літературі [8; 9; 10; 11; 12], засвідчує, що термін “регіоналізм” охоплює оманливою єдністю складний і маловивчений феномен. Визначення “регіональна” література, “регіональний” роман також не є сталими: вони довільно замінюються на “провінційний” (*provincial*), “сільський” (*rustique, rural, champêtre*), або “селянський” (*paysan*).

Не вдаючись до нюансів полеміки, яка точилася у французькій критиці першої половини ХХ століття навколо питання витоків, меж і жанрових поетологічних рис цього літературного відгалуження, назвемо деякі його визначальні риси. На думку А. Бурена, французька провінційна, “регіональна” література має глибоке історичне та геоетнічне коріння, “вічно живий виток, що оновлюється – досить об’їхати Францію, щоб упевнитися: лінії ландшафту, колір неба, рослинність, житла людей, їх звичаї, самі люди глибоко різні” [12, с. VII-XII]. Зародження регіональної літератури, яке припадає на середину ХІХ ст., стало реакцією на граничну централізацію політичної влади, культурного й літературного життя Франції. Це провокувало кожну провінцію утвердити власну незалежність і неповторність. Період розквіту “регіонального” роману – перша третина ХХ ст., коли світ побачили твори Ж. Жіоно, М. Женевуа, А. Пурра, Е. Перошона.

Найтиповішим докором на адресу регіональної літератури було звинувачення її у певній маргінальності, у відсутності “універсальних” рис. “Регіоналізм, – стверджував А. Бійї, – знаходиться поза межами великої універсалістської традиції французької свідомості” [8]. На нашу думку, переконливішою є позиція критиків (серед них, наприклад, Ф. Лебеск, М. Шарль-Брюн), які сходилися на думці, що твори загальнолюдського звучання завжди глибоко вкорінені в національному грунті: “Не можна забувати міф про Антея. Треба відчувати зв’язок із землею, якщо хочеш зберегти всі сили” [11, с. 52]. Із приводу універсальності досліджуваного жанру думка М. Шарля-Брюна [9], приміром, така: існує мистецтво, в якому універсальне, загальне постає не всупереч розбіжностям, а, скоріше, завдяки їм, тією мірою, якою характери й обставини виявляються достовірними.

Особливості мовних засобів, які використовує “регіональний роман”, теж були темою дискусії. Навряд чи можна погодитися з М. Шарлем-Брюном, який вважав, що критерієм регіональної літератури є вживання місцевих ідіом. Здавалося б, логіка правдивого відтворення реальності вимагає використання місцевих говірок і діалектів. Насправді ж це не завжди можливо й необхідно. Слушним видається міркування Г. Роже про “великий закон уніфікації”, згідно з яким французька мова “насильницькі заміняє говірки (“patois”) й діалекти, щоб узяти на себе … цей обов’язок – точно передати їх яскраву оригінальність і неповторність” [11, с. 56]. Водночас уміле вживання діалектних і архаїчних виразів, типових синтаксичних конструкцій (з огляду на їхню експресивність) дозволяє передати особливості місцевих говірок. Як уважає Ж. Естоньє [10], провінційний роман, несприйнятливий до стороннього проникнення й впливу, зберігає усе суто французьке; він, мов “сімейний портрет”, є по-справжньому точним. Географічні умови, твердить дослідник, створюють достовірність, але не відміняють загальнолюдської правди: вони її “розташовують”.

У Франції до кола “регіональних” письменників належать М. Бедель, М. Женевуа, Ж. Жіоно, М. Жуандо, П. Казен, Ж. Куртелін, Ж.- Б. Маллар (де Ла Варенд), Е. Перошон, А. Пурра, Ж. Рожіссар, Ш. Сільвестр, Г. Шевальє, М. Еме та ін. Кожен із цих митців назавжди пов’язаний із добре “обжитим”, “улюбленим” мальовничим куточком французької провінції.

Зв’язок письменника з контекстом “регіональної” літератури визначає важливі сторони проблематики й поетики його творів. Це стосується і ліричної природи пафосу, і особливостей часово-просторової організації романів, формування в них хронотопу, близького хронотопові землеробської ідилії. Вплив ідилії на обласницький

© Ващенко Ю. А., 2012

роман, як відомо, виявився в специфіці ідилічного часу й ідилічних "сусідств" (рядів їжі, напоїв, смерті, статевого ряду), в безперервному споконвічному зв'язкові процесу життя поколінь з обмеженою локальністю [2, с. 377]. "Регіональний" роман близький ідилії і за набором персонажів, якими є селяни, ремісники, священики, вчителі. Рисами специфіки жанру "регіонального" роману є напружена інтрига, неподільність пізнання людської душі й оточуючої природи, інтерес до соціальної дії, мальовничість. Місцевий колорит не є тут єдиною метою або елементом декору; він перетворюється на активний чинник дії. "Регіональний" роман вимагає реальної присутності місцевості, її участі в дії в якості протагоніста, який визначає вчинки персонажів, локалізує характери, виводить їх неповторність на загальнолюдський вимір.

В українській літературі період бурхливого розвитку споріднених літературних явищ (зокрема, так званої "химерної" прози) припав на 60-70-і роки XX ст. Дилогія В. Земляка ("Лебедина зграя", 1971, "Зелені Млини", 1976) не тільки досконало втілила риси нового літературного відгалуження, а й "дала могутній поштовх для дальшого розвитку цілої стильової течії" [3, с. 334] (твори Ю. Щербака, Є. Гуцала, П. Загребельного, В. Дрозда та ін.). Навколо цієї літератури точилася гостра дискусія, що, як і у випадку з французьким "регіональним" романом, не уникнула питань універсальності жанру. Деякі дослідники в "химерному" романі вбачали лише "провінційний анахронізм", який "аргументує несвідому відсталість, несуттєвість, маргінальність і смішність українського" [6, с. 29-130]. Але звучало й справжнє розуміння поетичної природи цієї незвичної прози [3; 4; 6;].

Вважаємо, спорідненість художнього мислення французьких письменників-"регіоналістів" і представників української "химерної" прози народжена не лише їх приналежністю до контексту "обласницької" літератури (попри всю важливість "географічної" вкоріненості). Головне полягає в наявності потужної архетипної основи, збереженої в глибинах народної сміхової культури, стихію якої митці плідно сприймають. Для французьких письменників (М. Еме, Г. Шевальє, Ж. Куртелін, Р. Фалле та ін.) найважливішою є традиція галльського сміху й раблезіанський комплекс; для українських – орієнтація на фольклорну основу, що оживає в давньому українському бурлескові, небилицях С. Руданського, нестримній фантазії народних казок, у спадщині "мандрівних дяків", творах П. Гулака-Артемовського, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, М. Гоголя, у стилі й образності якого "стерніанство (а отже, і непрямий вплив Рабле) сполучалося з безпосереднім впливом народної коміки" [1, с. 259].

Спільність проблематики і поетики французького "регіонального" роману й української "химерної" прози, що виявляється на рівні композиційних прийомів, специфіки хронотопу, системи персонажів, розповідної системи, авторської стилістики та пафосу (поєднання ліричної стихії і комізму) зумовлена саме структурованістю архетипами міфопоетичного мислення, "які постійно відроджуються в плині історії і виникають там, де творча фантазія вільно себе висловлює" [7, с. 25]. Схожою постає ідилічно-гармонійна картина світу, пов'язана з трудовими циклами і споконвічною роботою на землі, а також роль "фольклорних сусідств" ("любов, народження, смерть, шлюб, праця, їжа і пиття" [2, с. 74]). Обізнаність українських письменників із надбаннями європейської і, насамперед, французької культури сприяє тому, що стихія народно-сміхова сприймається ними не тільки крізь призму національно-міфологічного світобачення, а й на тлі галльської, раблезіанської традиції.

Виявлення особливостей жанрової поетики "регіонального" ("обласницького") роману відкриває перспективи порівняльних студій щодо типологічно споріднених явищ в царині української (В. Дрозд, В. Земляк. В. Шевчук та ін.) і французької літератури (М. Еме, Р. Фалле, Г. Шевальє та ін.).

Література:

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса / Бахтин Михаил Михайлович. – М. : Худож. лит., 1990. – 542 с.

2. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе / Михаил Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. – М. : Худож. лит, 1975. – С. 234-407.

3. Брюховецький В. "… Бо глухий не засіє поля" / В. Брюховецький // Заповіт любові. – К. : Радянський письменник, 1983. – С. 325-337.

4. Жулинський М. "Я поведу вас у вічність" / М. Жулинський // Василь Земляк. Твори в 4-х т. – К. : Дніпро, 1983. – Т. 1. – С. 5-18.

5. Наливайко Д. Літературна компаративістика вчора і сьогодні / Дмитро Наливайко // Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія / За заг. ред. Дмитра Наливайка. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2009. – С. 5-42.

6. Слабошпицький М. Василь Земляк : Нарис життя і творчості / М. Слабошпицький. – К. : Дніпро, 1994. – 149 с.

7. Юнг К. Г., Нойманн Э. Психоанализ и искусство : пер. с англ. / К. Г. Юнг, Э. Нойманн. – М. : Ваклер, 1996. – 302 с.

8. Billy A. Est-ce la fin du régionalisme? / A. Billy. – Figaro Littéraire du 29 Juin, 1946.

9. Charles-Brun M. Les littératures provincials / M. Charles-Brun. – 1 vol. in 8. – P. : Bloud et Cie, 1907. – 215 p.

10. Estaunié. J. Roman et Province / J. Estaunié. – 1 vol in 16. – Laffont, 1943. – 317 p.

11. Roger G. Situation du roman régionaliste français / G. Roger. – Jouve, 1951. – 64 p.

12. Vieuille Ch. Histoire régional de la littérature en France / Ch. Vieuille. – Vol. 1. Des origines à la Révolution. – P., 1986. – 454 p.